

Важливий ще один ракурс співвідношення майнових прав та речей, який став можливий у зв'язку з непослідовністю їх регулювання в українському законодавстві. Відомо, що не тільки цивільне право оперує поняттями таких об'єктів, як майнові та речові права, частки та паї, а також регулює права на окремі види речей. Наприклад, земельні ділянки регулюються Земельним кодексом, а права на ці об'єкти, у тому числі їх виникнення – земельним законодавством. Між останнім і цивільним законодавством нерідко виникає неузгодженість щодо прав на земельні ділянки та корпоративних прав або прав членства.

Так, якщо в цивільному законодавстві однозначно встановлено, що об'єктом прав учасника господарського товариства є частка в статутному капіталі або акція, а об'єктом прав члена кооперативу – пай, то земельне законодавство оперує поняттям земельного паю. У 1999 і 2001 роках указами Президента України [4, 5] регулюються майнові паї членів КСП, надається можливість не тільки їх купівлі-продажу та дарування, а й оренди. Продовжив таку тенденцію Закон України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» 2003 року [6]. А в ГК України знайшла закріплення орена майнових прав. Внаслідок такого регулювання паї (майнові, земельні), що є за своєю суттю майновими правами і надають можливість уречевлення (отримання в натурі майна) лише в певному порядку, стали набувати рис речей. У всякому разі, їх правові режими зблизилися до ототожнення. Наслідком цього стало те, що ці об'єкти стали посідати проміжне місце між правом і річчю.

Тоді можна говорити, що в українському законодавстві фігурують «чисто» майнове право (наприклад, на частку в статутному капіталі учасника господарського товариства), «уречевлене» майнове право (земельний пай) і «прирівняне до уречевленого» майнове право – наприклад, акції.

Тим часом, найчастіше відбувається і підміна понять в досить усталених правовідносинах. Так, нерідко вживається термін «частка в житловому будинку», «продати свою частку», в той час як з позицій чистоти юридичної термінології слід було говорити про *частку в праві* на житловий будинок, про продаж *частки у праві*.

Спостереження за обговоренням проблематики речей та майнових прав призводить до висновку про їх безпосередній зв'язок з правами на ці об'єкти. Склалося стійке уявлення про те, що права на речі є речовими, відображають стан їх закріпленості за певними особами. У цьому їхня відмінність від зобов'язальних прав, що вважаються динамічними, характерними для обороту об'єктів

цивільних прав. Однак на це занадто спрощене сприйняття вказував ще в свій час О.С. Іоффе, який помітив, що є зобов'язання, де відсутнє будь-яке переміщення благ (товарів). І навпаки, не всі правовідносини, де має місце таке переміщення, є зобов'язальними [7, с. 404].

З цим безумовно слід погодитися і, в свою чергу, додати, що і деякі майнові права відображають стан закріпленості благ за певною особою (якщо блага розуміти, звичайно, в широкому сенсі). Це і майнові права інтелектуальної власності, і майнова складова корпоративних прав (наприклад, на дивіденди).

В цілому, уявлення про об'єкти прав постійно змінюється. Відходять у минуле така їх класифікація, як поділ речей на засоби виробництва і предмети споживання, що повсюдно застосовувався в радянському праві, з'являються доволі екзотичні. Наприклад, в ч. 2 ст. 14 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [8] вказується на те, що «власники істотної участі в банку» повинні мати бездоганну ділову репутацію. З чого по логічним канонам повинно випливати, що сама «істотна участь» і розуміється цим Законом в якості об'єкта. Вельми своєрідний підхід.

Цікаві й спроби представити як об'єкт права документ. Відома тривала дискусія з приводу цінних паперів, які названі документами не тільки в ст. 194 ЦК України, а й в зазвичай прийнятому їх розумінні, а також у законодавстві багатьох країн. Не зачіпаючи питання про бездокументарні цінні папери, відзначимо, що в будь-якому випадку благом є ті права, які засвідчуються цінними паперами. Саме заради них особа їх і набуває. Тоді й виникають питання про те, що ж є насправді об'єктом – права або цінний папір? А, можливо, документ, який і є цінним папером?

Якщо стати на цей шлях, то він цілком може привести і до ототожнення з об'єктами інших документів, як-то – заповітів, протоколів загальних зборів, статутів, договорів та ін. Найбільш барвистим є приклад з таким документом, як паспорт громадянина України, який розуміється як документ, що засвідчує особу *власника* та підтверджує його Українське громадянство [9], з чого логічно випливає, що паспорт є об'єктом права власності громадянина. Обходячи аспекти його використання саме як об'єкта права власності у цивільно-правовому його розумінні, відзначимо, що паспорт громадянина України для виїзду за кордон є *власністю України* [10].

Звичайно, віднесення паспорта до об'єктів права власності бути не повинно, бо до нього не застосовні такі повноваження власника, як володіння, користування і розпорядження. Неможливо

і прирівняти паспорт до інших об'єктів права, наведених у ст.177 ЦК. Втрачається всякий сенс його розуміння як об'єкта права.

Розмивається поняття об'єкта права і з виникненням таких вельми специфічних об'єктів, як, наприклад, машинно-місце, біржове місце, біоресурси, людські органи та ін.

Так, у зв'язку із щільною забудовою в містах та відсутністю вільних місць для стоянок автомобілів і будівництва гаражів стали користуватися великою популярністю місця для автомобілів під багатоквартирним житловим будинком. Власники квартир фінансують і набувають ділянку в підвальному приміщенні, використовуваними ними для стоянки автомобіля. По суті, це частина загального простору в приміщенні, яка навіть не має фізичних способів відокремлення від інших подібних об'єктів, як це має місце, наприклад, з квартирами. Однак воно стала окремим об'єктом права.

Вельми неоднозначним є ставлення до людських органів, анатомічних матеріалів, тканин та ін., які, як відомо, можуть так чи інакше купуватися і використовуватися (для пересадки й в інших медичних цілях). Крім цього, ставиться питання й про віднесення клітин людини до об'єктів цивільних прав (правовідносин). І якщо донедавна такі клітини вважалися виключно складовою частиною людського організму (що, по суті, складається з них, чим і забезпечується його розуміння як єдності зі злагодженою саморегуляцією), без якого вони гинули, то з розвитком медичної науки поступово ситуація змінюється, починаючи з забору, зберігання і використання крові та її компонентів (плазми, еритроцитів, тромбоцитів та ін.) Ще пізніше стали використовуватися ембріональні, репродуктивні і соматичні клітини. Сьогодні вже з клітки вирощують тканину, наприклад, шкірну, яку використовують для пересадки шкіри людини. Звідси, кажучи цивілістичною мовою, наявне «виготовлення з однієї речі іншої речі». Але якщо майнові права законодавець прирівняв до речей за відсутності у них речової форми, то клітини і тканини з них цього не спромоглися, хоча речовинний компонент у них безумовно має місце. Не викликає сумнівів те, що людські органи, тканини, клітини та ін. матеріальні.

Ці об'єкти існують поза людським організмом, відтак, вони не прив'язані до суб'єкта і не становлять його сутність. В силу попиту (у медицині) вони не можуть не вважатися благом, оскільки покликані найчастіше врятувати життя, яке само по собі є найвищим благом. Тобто людські органи, тканини, анатомічні матеріали, будучи лікувальними, медичними засобами, що дозволяють вирішувати проблеми фізичної особи, є тим благом, яке фігурує в правовому середовищі, а тому можуть бути віднесені до об'єктів права.

Закон «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів» [11] не тільки оперує термінами «взяття», «використання», а й встановлює заборону на торгівлю цими органами і матеріалами (ст. 18). І хоча трансплантація є методом або прийомом, завдяки якому відбувається перенесення матеріалу від донора до реципієнта, тим не менш, для цього необхідні відповідні об'єкти, які беруться з певних джерел, за певних умов і з дотриманням певних вимог і правил та використовуються. При цьому проводиться пошук, підбір відповідного анатомічного матеріалу, його зберігання та інше. У зв'язку з цим неможливо заперечувати фігурування його як об'єкта права, щодо якого проводяться певні не тільки медичні, а й юридично значимі дії. І той факт, що закон забороняє оборот людських органів і анатомічних матеріалів, платне донорство та інші подібні дії, встановлює бюджетне фінансування з проведення заходів, пов'язаних з трансплантацією, не виключає розгляд цих об'єктів як об'єктів права. Тим більше, що мова йде не тільки про медичні послуги – щодо них проводяться наукові розробки, тобто вони задіяні в сфері інтелектуальної власності, про них слід пам'ятати при характеристиці немайнових прав фізичних осіб – право на здоров'я, на життя, на індивідуальність та ін.

Можна навести і протилежний приклад, коли фактично має місце оборот об'єкта, однак неможливо встановити, якого саме, як це відбувається у випадку так званого «придбання спортсмена» спортивним клубом. Зазвичай воліють вести мову про послуги, які надаються спортсменом і, можливо, перевідступаються одним клубом іншому. Однак така правова конструкція очевидно надумана і покликана уникнути розуміння спортсмена як об'єкта, бо він, будучи людиною, є суб'єктом, а не об'єктом права. Отже, в цих випадках встановлення дійсного об'єкта права вельми проблематично.

Все більше стало приділятися уваги високоризиковим об'єктам, правда, не по відношенню до специфіки їх регулювання як таких у цивільному законодавстві, а в зв'язку з наслідками їх використання. Так, відомим для цивілістики є поняття джерела підвищеної небезпеки. Водночас в публічному праві використовується досить широкий спектр схожих термінів – «потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти життєзабезпечення», «особливо важливі об'єкти», «небезпечні промислові об'єкти», «критично важливі об'єкти», «об'єкти підвищеного ризику», «гіпераварійні об'єкти» та ін. Небезпека, яка пов'язана з самим їх існуванням і особливо – при їх експлуатації, дозволяє їх поділяти на радіаційно-, хімічно-, біологічно небезпечні об'єкти; пожежовибухонебезпечні об'єкти та інш.

Ці об'єкти фігурують у правовідносинах, пов'язаних із забезпеченням їх безпеки на всіх стадіях життєвого циклу: проектування, будівництва, експлуатації, фізичного захисту, охорони, страхування ризиків і т.п. [12].

До особливостей об'єктів цивільних прав можна додати наступні.

Існують «об'єкти в квадраті» або «об'єкт об'єктів». Таких прикладів досить багато містить регулювання права інтелектуальної власності. Так, одним із об'єктів цього права є торговельна марка (ст. 420, 492 ЦК України). А згідно ч. 2 ст. 5 Закону України «Про знаки для товарів і послуг» об'єктом знака може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, у тому числі імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень. Винахід і корисна модель є об'єктом права інтелектуальної власності, а об'єктом винаходу та корисної моделі може бути продукт, пристрій, речовина тощо. (ч. 2 ст. 459, ч. 2 ст. 460 ЦК). Промисловий зразок є об'єктом права інтелектуальної власності, а об'єктом промислового зразка – форма, малюнок чи розфарбування або всі разом, визначають зовнішній вигляд промислового зразка (ч. 2 ст. 461 ЦК України).

Можна вбачати «двоствольні об'єкти»: інформація-ноу-хау; інформація-комерційна таємниця; торговельна марка-промисловий зразок; торговельна марка-комерційне найменування. Ноу-хау, яке являє собою відомості будь-якого характеру (винаходи, оригінальні технології, знання, вміння і т. п.), які охороняються режимом комерційної таємниці і можуть відчужуватися або використовуватися, є інформацією, проте містить і комерційну таємницю. Що стосується торговельної марки і промислового зразка, то в цивілістичній літературі відзначалися проблеми, пов'язані саме з їх об'єктами [13, с. 5], і колізіями, що виникають унаслідок реєстрації одного і того ж зовнішнього вигляду виробу (тривимірного об'єкту) або площинного рішення і як торгової марки, і як промислового зразка різними особами [14, с. 121-122; 15, с. 425-428].

Певні об'єкти, наприклад, земельні ділянки, можуть регулюватися нормами різного законодавства – земельного, цивільного, про надра, повітряного. Ця ділянка фігурує в якості об'єкта правовідносин, пов'язаних з її обробкою і будівництвом, надкористуванням, використанням повітряного простору над ним.

Варто торкнутися і таких об'єктів, які, виходячи з об'єктивних, речових позицій, надто складно виокремити з навколишніх рівнозначних об'єктів.

Умовно їх можна назвати «беззмистовними об'єктами», прикладом яких є квартира.

Всі звикли вважати її нерухомою річчю, і в цьому відношенні мало у кого виникають сумніви у вірності такої думки. Проте в суперечках про те, кому належать стіни, підлоги і, відповідно, стелі в квартирах, розташованих поруч, і до якої межі можливо стверджувати про право однієї особи на ці «контури» квартири, і де починається право іншої особи на них же – відповіді на ці далеко не пусті питання давати треба. Пропонувалося навіть вважати квартиру простором в багатоквартирному житловому будинку [16, с. 10-19]. Однак тоді доволі проблематичною стає її характеристика як речі, до того ж нерухомої.

Продовжуючи міркування про згадані вище об'єкти, не менш цікаво встановити, яким саме об'єктом є багатоквартирний житловий будинок. Це «фантомний» об'єкт. Як і в прикладі з квартирою, будинок мабуть (візуально) існує, однак правова його приналежність будь-кому і сутність у відриві від інших об'єктів, розміщених в ньому (квартир, допоміжних і нежилых приміщень) залишаються нез'ясованими. Якщо квартири та інші приміщення в будинку є об'єктами права, що належать певним особам, то об'єктом якого права є сам багатоквартирний будинок? І чи є він об'єктом права взагалі, якщо складається з інших об'єктів, без яких він існувати фізично не може? Іншими словами, якщо гіпотетично «витягти» з будинку квартири та інші приміщення, то будинку як такого бути не може ані в фізичному, ані в правовому сенсі. Багатоквартирний житловий будинок не може продаватися, даруватися, тобто він не перебуває в обороті. На багатоквартирний житловий будинок комунального житлового фонду не встановлено право власності, а лише міститься інформація про те, що він враховується на балансі органу місцевого самоврядування. А це, як відомо, не тотожне праву власності. Та й що могло б бути об'єктом права комунальної власності, якщо всі квартири та нежитлові приміщення в такому будинку приватизовані?

В обороті існують і «негідні об'єкти», наприклад, корпоративні права, які продаються, купуються, успадковуються, закладаються, хоча об'єктами не є. Належним об'єктом у цих випадках повинні виступати права на частку в статутному капіталі господарського товариства або акції.

Крім підміни об'єктів, трапляється їх змішання. Найбільш часто це відбувається з таким об'єктом, як підприємство. Пояснення цьому, мабуть, слід шукати в недоліках щодо вимог до державної реєстрації речових прав на нерухомість. Будучи нерухомістю, підприємство (ст. 191 ЦК України) складається з інших об'єктів, у тому числі нерухомих

речей (земельна ділянка, будівлі, споруди), права на які повинні бути зареєстровані. Право ж на підприємство як єдиний майновий комплекс в сучасному стані державного реєстру речових прав та їх обтяжень не реєструється. Тому, незважаючи на те, що в обороті перебуває підприємство, державній реєстрації підлягають ті його складові частини, які є нерухомими речами.

Буває й так, що стримує оборот підприємства (укладення певних правочинів з ним) наявність у його складі майнових прав. Принаймні, таку думку було висловлено щодо неприпустимості укладення договору позики підприємства, оскільки «в позику можуть передаватися тільки речі, а не майнові права» [17, с. 42].

Картина парадоксів, пов'язаних з об'єктами прав, була б неповною в відсутність вказівки на такий феномен, як перетворення об'єкта у право-відносинах. В якості розхожого прикладу наведемо договір іпотеки майнових прав на квартиру в споруджуваному житловому будинку. Згідно з пунктами 5.20 та 5.21 Глави 2 п. 5.20 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [18], іпотечний договір, предметом іпотеки за яким є майнові права на нерухомість, будівництво якої не завершено, посвідчується нотаріусом на підставі документів, що підтверджують наявність цих майнових прав. У разі зміни в процесі будівництва характеристик нерухомості, яка є предметом іпотеки (зміна площі нерухомості, зміна планування приміщень тощо), нотаріус на підставі документа, що підтверджує право власності на нерухомість, зобов'язаний зробити відмітку на примірнику іпотечного договору, що належить іпотекодержателю. При цьому нотарі-

ус не має права вимагати додаткових документів та згоди іпотекодавця. Після завершення будівництва і здачі будинку в експлуатацію замість майнових прав на квартиру предметом іпотеки буде сама квартира.

Інші наслідки можна спостерігати при такому перетворенні об'єкта, яке має місце в разі виділу або поділу майна, що перебуває у спільній власності. Так, якщо, скажімо, мова йде про житловий будинок, право власності на який належить кільком особам, то при виділі частки з цього майна одним співвласником відбувається перетворення об'єкта його права – замість частки у спільній власності він стає власником частки в майні (житловому будинку).

«Якщо договір був спрямований на створення нової речі, то його припинення є підставою для перетворення цієї речі з об'єкта зобов'язальних прав на об'єкт речових прав» [19, с. 487]. Це можна спостерігати не лише на прикладі договору підряду, а й взагалі щодо видозмін об'єкта в процесі будівництва. Так, якщо будівництво з тих чи інших причин стикається з труднощами, що приводять до необхідності продажу того, що ще не було добудовано, то з набору будівельних матеріалів, які фігурують у цьому процесі, виникає інший об'єкт – незавершеного будівництва, право на який вже підлягає державній реєстрації, а отже, виникає об'єкт речового права замість об'єкта права зобов'язального.

Висновки. Викладене вище переконливо доводить не тільки складність розуміння об'єктів прав, різних їх видів, але і ускладнює їх регулювання, яке повинне бути погоджене певним чином з урахуванням всіх тих аспектів, які були наведені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белов В.А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий / В.А. Белов // Объекты гражданского оборота: сб. статей / отв. ред. М. А. Рожкова. — М. : Статут, 2007. — 542 с.
2. Мозолин В.П. Право собственности в Российской Федерации в период перехода к рыночной экономике / В.П. Мозолин. — М. : Изд-во ИГиП РАН, 1992. — 176 с.
3. Спасибо-Фатєєва І.В. Відчуження права оренди / І.В. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук України : зб. наук. пр. — 2010. — №4(63). — С. 118-127.
4. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України № 1529/99 від 3 грудня 1999 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 49, Стор. 11.
5. Про заходи щодо забезпечення захисту майнових прав селян у процесі реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України № 62/2001 від 29 січня 2001 року // Офіційний вісник України. — 2001. — № 9. — Стор. 216 – Ст. 356.
6. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) : Закон України від 05 червня 2003 року № 899-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 26. — Ст. 1252.
7. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву : Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О. С. Иоффе. — М. : Статут, 2000. — 777 с.
8. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5-6. — Ст. 30.
9. Положення про паспорт громадянина України, затверджене Постановою Верховної Ради України № 2503-XII від 26 червня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 37. — Ст. 545.
10. Положення про паспорт громадянина України для виїзду за кордон, затверджене Постановою Верховної Ради України від 23 лютого 2007 року № 719-V // Офіційний вісник України. — 2007. — № 16 – Стор. 7. — Ст. 585.

11. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів : Закон України від 16 липня 1999 року № 1007-XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 32. – Ст. 1651.
12. Назаркин М.В. Безопасность высокорисковых объектов и административно-правовые основы ее обеспечения / М.В. Назаркин // Современное право. – 2009. – № 3. – С. 65-69
13. Крижна В. М. Співвідношення прав на торговельну марку та промисловий зразок за законодавством України / В. М. Крижна // Вісник господарського судочинства. – 2005. – № 3. – С. 191-196
14. Ус М.В. Колізії суб'єктивних цивільних прав : моногр. / М.В. Ус. – Х. : Право, 2014. – 224 с.
15. Крат В.І. Коментар до ст. 492 Цивільного кодексу України // Цивільний кодекс України : наук.-практ. коментар / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Страйд : ФО-П Лисяк Л. С.; Т. 6 : Право інтелектуальної власності: пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців. – 2011. – 592 с. – (Серія «Коментарі та аналітика»). – С. 425-428.
16. Спасибо-Фатєєва І. Поняття нерухомого майна та права на нього / І. Спасибо-Фатєєва // Українське комерційне право. – 2009. – № 9. – С. 10-19
17. Гончаренко В.О. До питання визначення предмета договору позички / В.О. Гончаренко // Суспільство. Держава. Право. Цивільне право. – 2005 –№ 5. – С. 39-42.
18. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 632.
19. Романец Ю.В. Система договоров в гражданском праве России / Ю.В. Романец; Вступ. ст. : В.Ф. Яковлев. – М. : Юристъ, 2001. – 496 с.

Спасибо-Фатеева Инна Валентиновна
ВИДИ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті досліджуються різні види об'єктів цивільних прав – майно, речі, майнові права, уречевлені об'єкти тощо та заторкується проблематика подвійних об'єктів, перетворення об'єктів в одному правовідношенні, об'єктів різного порядку, високо ризикових та нетипових об'єктів і т.п.

Ключові слова: об'єкти, майно, речі, цивільний оборот, регулювання, квартира, житловий будинок.

Спасибо-Фатеева Инна Валентиновна
ВИДЫ ОБЪЕКТОВ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

В статье исследуются различные виды объектов гражданских прав – имущество, вещи, имущественные права, овеществленные объекты и т.д. и затрагивается проблематика двойных объектов, преобразования объектов в одном правоотношении, объектов разного порядка, высоко рискованных и нетипичных объектов и т.п.

Ключевые слова: объекты, имущество, вещи, гражданский оборот, регулирование, квартира, жилой дом.

Spasibo-Fateeva Inna Valentinivna
OBJECTS OF CIVIL RIGHTS AND THEIR TYPES

The article is dedicated to analyze objects of civil rights and their different types: an asset, things, property rights, materialized objects etc. The problems of double objects, transformation of objects in a same relationship, objects of different forms, high-risk and untypical objects were also investigated.

Key words: objects, asset, things, civil turnover, regulation, flat, house.